

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 11.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Készült a
a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont támogatásával
az Irodalomtudományi Intézetben

A borítón:
Petőfi emlékére készített rajzok Mendel Farkas *Versfűzéréből* (1877)
és Lokody Antal versgyűjteményéből (1880-as évek)
Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár / Cluj-Napoca
(Ms. 3810. és Ms. 3029)

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, a BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Technikai szerkesztő: Etlinger Mihály
Borítóterv, tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Fellini Kft.

BALOGH ZSUZSÁNNÁ

Egy kora újkori karácsonyi vers Károlyi Ferenc gyermeklevelében

A gyermekkort, az emberi élet első nagyobb periódusát a szellemi és testi fejlődés speciális szakaszaként értelmezték már a kora újkorban is. A gyermekekről azonban kevés „nyom” maradt fenn, ezért fontos olyan iratokat vagy egyéb forrásokat találni, amelyekben a gyermekek közvetlenül vagy közvetve „megszólalnak”. Ezek közé tartoznak a gyermekek által és a gyermekek nevében írt levelek.¹

* A forrásközlemény a 2023. december 18-án, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának *A hét dokumentuma* című rovatában megjelent tudományos ismeretterjesztő cikk némiképp átdolgozott változata. BALOGH Zsuzsánna, „A levél, a gesztenye és a karácsony: Károlyi Ferenc gyermekkori levele”, *A hét dokumentuma* (blog), 2023. december 18., https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/a_level_a_geszténye_es_a_karacsony. A kutatás során nyújtott segítségükért hálás köszönettel tartozom a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában dolgozó kollégáimnak, Avar Antonnak, Kulcsár Krisztinának és Vass Csaba Gézának, valamint Horváth Zitának, Szabó András Péternek és Tamás Máténak.

1 Claudia JARZEBOWSKI, „Kindheit”, in Friedrich JAEGER, Hg., *Enzyklopädie der Neuzeit*. 6.: *Janseits-Konvikt*, 570–579 (Stuttgart: J.B. Metzler’sche, 2007); Claudia JARZEBOWSKI, „Loss and Emotion in Funeral Works on Children in Seventeenth-Century Germany”, in *Enduring Loss in Early Modern Germany: Cross Disciplinary Perspectives*, ed. Lynne TATLOCK, *Studies in Central European Histories* 50, 187–213 (Leiden–Boston: Brill, 2010), 187–213. A gyermekkorral kapcsolatos diskurzusra a teljesség igénye nélkül bővebben lásd Philippe ARIÈS, *L’enfant et la vie familiale sous l’Ancien Régime* (Paris: Plon, 1960); Lloyd DEMAUSE, *The History of Childhood* (New York: The Psychohistory Press, 1974); Edward SHORTER, *The Making of the Modern Family* (New York: Basic Books, 1975); Linda A. POLLOCK, *Forgotten Children: Parent-Child Relations from 1500 to 1900* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983); Claudia JARZEBOWSKI és Thomas Max SAFLEY, eds., *Childhood and Emotion: Across Cultures 1450–1800* (London–New York: Routledge, 2014); Linda POLLOCK, „Children, Parents and the Family: 1500–1900”, in Pat DOLAN és Nick FROST, eds., *The Routledge Handbook of Global Child Welfare*, 3–18 (London–New York: Routledge, 2017), 3–18; Claudia JARZEBOWSKI,

Gyermekek, de főként kisgyermek leveleivel ritkán találkozhatunk a kora újkor kutatása során. Mivel a gyermeklevelekben általában nem foglalkoztak a korszak „nagy” gazdasági, politikai vagy társadalmi ügyeivel, csupán a levél címzettje számára voltak fontosak és tartalmaztak információt. Ez az oka, hogy gyakran kerültek a „haszontalan levelek” közé, amelyeket a korszakban maga a levelek címzettje selejtezett ki, vagy pedig később a családi levéltár levéltárnoka (archivarius). Az is előfordult, hogy másodlagos felhasználásra ítélt papírként hasznosították újra ezeket a gyermekleveleket. Az archiválás egy rendkívül összetett folyamat, amelynek során minden levélnek megvan a saját története. A levelek „utóélete” nagymértékben függött attól, hogy az azokat birtokló nemzedékek hogyan gondolkodtak azokról, vagyis a múlttól, hogyan ítélték meg a rájuk hagyományozott levelek értékét. A családi levéltárak kialakítása, a levelek későbbi rendezése során megfigyelhető, hogy a korabeli levéltárnokok főként a „férfiközpontú” rendezési elvet részesítették előnyben. Ez azt jelentette, hogy a megőrzéskor elsődlegesen a jogi, gazdasági és politikai tényezőket vették figyelembe, és számos esetben az e szempontoknak nem megfelelő, a nőktől és a gyermekektől származó iratokat nem őrizték meg, vagy erősen megválogatva helyezték el a családi levéltárban.²

A gyermekek a levélírás szabályait a különböző társadalmi rétegekben eltérő módon sajátították el. A kora újkori társadalmi elit fiúgyermekei oktatása során a humanista levélírói technikát alkalmazták. Ezzel a módszerrel a gyerekeket már otthon megismertette a család szolgálatában lévő tanító, vagy az iskolai képzés keretében tanulták meg. A kora újkorban a levél volt az egyének közötti információátadás alapvető eszköze, amely a személyes jelenlétet helyettesítette. A gyermekeket már nagyon korán megtanították arra, hogy a levél reprezentációs eszköz, amely annak küldőjét jeleníti meg a címzett(ek)nek. Ezért a levél külalakja, a betűk formája, a sorok rendezése, a pecsét és a levél összehajtogatásának módja mind-mind jelentéstartalommal bírt.³

Kindheit und Emotion: Kinder und ihre Lebenswelten in der europäischen Frühen Neuzeit (Oldenbourg: De Gruyter, 2020). Magyar vonatkozásban a teljesség igénye nélkül lásd PÉTER Katalin, „A gyermek és a gyermekkor a történetírásban (Bevezetés helyett)”, in *Gyermek a kora újkori Magyarországon: „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis fraucimmerecskét nekünk”*, szerk. PÉTER Katalin, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 19, 7–13 (Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996), 7–13; HORN Ildikó, „Nemesi árvák”, in Uo., 51–90; PUKÁNSZKY Béla, *A gyermekkor története*, Pedagógus könyvek (Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 2001); DEÁKY Zita és KRÁSZ Lilla, *Minden dolgok kezdete: A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század)* (Budapest: Századvég, 2005).

2 James DAYBELL, „Gendered Archival Practices and the Future Lives of Letters”, in *Cultures of Correspondence in Early Modern Britain*, eds. James DAYBELL és Andrew GORDON, *Material Texts*, 210–236 (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016), 210–236.

3 HOPP Lajos, „A magyar levélműfaj történetéből”, in *Irodalom és felvilágosodás: Tanulmányok*, szerk. SAUDER József és TARNAI Andor, 501–566 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1974),

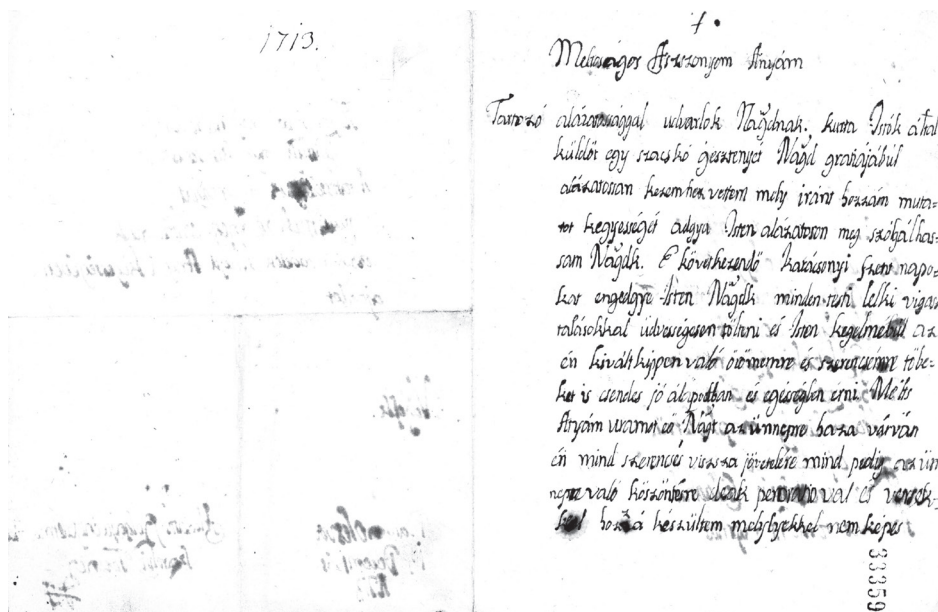
Az alábbiakban közölt gyermeklevél szerzője az ekkor nyolcéves gróf Károlyi Ferenc (Olcsva, 1705. június 20.–Nagykároly, 1758. augusztus 14.). Édesapja gróf nagykárolyi Károlyi Sándor (1669–1743), édesanyja gróf szalai Barkóczy Krisztina (1671–1724) volt. Apja a Rákóczi-szabadságharc idején az országban zajló hadi események következtében gyakran tartózkodott a családtól távol, így kisgyermekkorában főként anyja és anyai nagynyja, Koháry Judit irányította Ferenc nevelését. 1711 után azonban apja átvette fia oktatásának felügyeletét. Nevelésével kezdetben Szuhányi Mártont és Orbán olcsvai papot, később Kaposváry Mátyást, 1719-től pedig Gányi Ferencet bízták meg. Károlyi Ferenc 1715 és 1721 között a nagyszombati jezsuita gimnáziumban tanult. Ezt követően Tagányi Béla piarista szerzetes felügyelete alatt folytatta tanulmányait Nagykarolyban (ma Carei, Románia). Fiatalon, már 16 évesen 1721. július 24-én megkapta Szatmár vármegye főispánságát, beiktatására 1722. február 5-én került sor. 1726. augusztus 25-én Kluknón (ma Kluknava, Szlovákia) kötött házasságot Csáky Krisztinával (1706–1736. február 28.), gróf Csáky Mihály (1676–1757) és Klobusiczky Éva lányával. A házasságból nyolc gyermek született. Károlyi Ferenc 1738-tól a Károlyi-huszárezred tulajdonosa volt, 1741-től altábornaggyá, 1748-tól lovassági tábornokká nevezték ki. 1745-ben valóságos belső titkos tanácsosi címet kapott, valamint kinevezték a Hétszemélyes Tábla bírójának, 1758. június 26-tól a főasztalnokmesteri tisztséget is betöltötte.⁴

A levél címzettjének meghatározása problematikus, ugyanis a levél címzését tartalmazó része nem maradt fenn. Károlyi Ferenc levelét feltehetőleg az 1713.

501–507; Tóth István György, *Mivelhogy magad írást nem tudsz...: Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 17 (Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 1996), 48–51, 139–145; James DAYBELL, *The Material Letter in Early Modern England: Manuscript Letters and the Culture and Practices of Letter-Writing, 1512–1635*, *Early Modern Literature in History* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2012), 26–27.

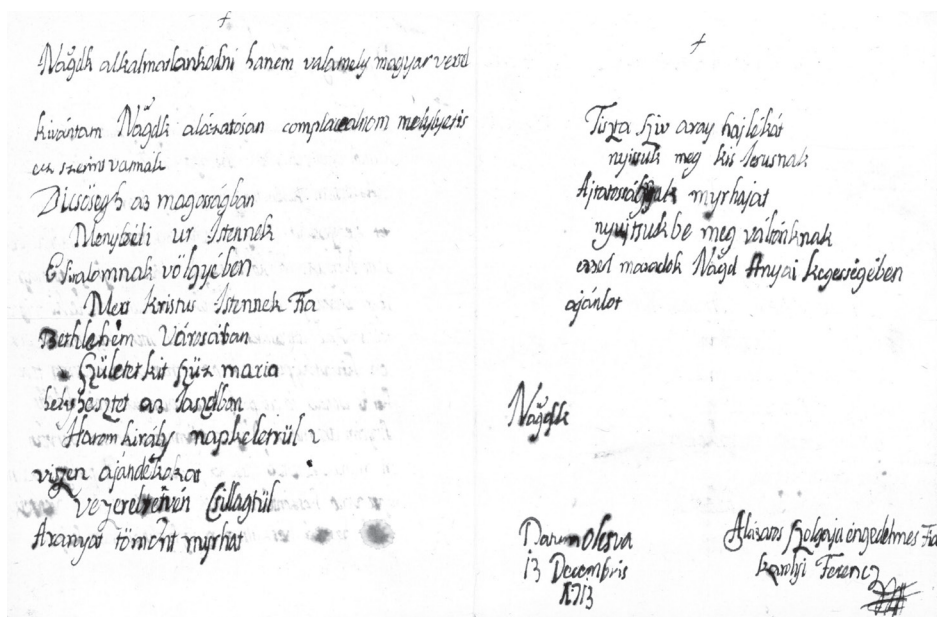
- 4 Károlyi Ferenc születéséhez lásd: Barkóczy Krisztina levele Károlyi Sándornak, Olcsva, 1705. június 22. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Károlyi család nemzetségi levéltára (1246–1966) P 398 Missiles (1601–1945) (a továbbiakban: HU-MNL-OL-P 398) No. 37025. Károlyi Ferenc életéhez a teljesség igénye nélkül lásd: FOGARASSY Zoltán és KOVÁCS Ágnes, szerk., „...erősebb az, aki magát meggyőzi, mint aki erős várokat győz meg”: *Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz (1698–1711)*, I. köt. (Debrecen: Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, 2011); FAZEKAS István és mtsai., szerk., *A nagyszombati jezsuita gimnázium diáksága: Anyakönyvi adattár (1616–1772)*, II. köt., https://library.hungaricana.hu/hu/view/JezsuitaGimnaziumokDiakjai_2_Nagyszombat/?pg=1083&layout=s; VASS Csaba Géza, „Tanulmányok az én romlásomon»: Fejezetek a nagykárolyi Károlyi család életéből – gróf Károlyi Ferenc és fia, Antal levelezése”, *Turul* 95, 3. sz. (2022): 136–144; KOVÁCS Ágnes, *Károlyi Sándor*, Magyar história: Életrajzok (Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1988); VASS Csaba Géza és LACZLAVIK György, „Károlyi Ferenc”, *Életrajzi cikk a Károlyi Kutatócsoport weboldalán* (blog), 2023, <https://www.karolyikutatocsoport.com/karolyi-ferenc-adatlap>.

december 13-án tőle távol tartózkodó anyjának, Barkóczy Krisztinának szánhatta, erre utalhat a levél megszólítása is. De az sem zárható ki, hogy a címzett nem édesanyja, hanem anyai nagyanyja, Koháry Judit volt. Károlyi Ferenc ugyanis nagyanyjának címzett leveleiben nem mindig használta a „nagy asszonyom anyám” megszólítást, több levélben anyjához hasonlóan Koháry Juditot is „asszonyom anyámnak” szólította.⁵

Károlyi Ferenc saját kezű levele nem csupán a levelezés és a gyermekkor történetének kutatása miatt jelentős, hanem irodalomtörténeti szempontból is figyelemre méltó, hiszen a nyolcéves Károlyi Ferenc versbe szedve továbbította anyjának a karácsonyi ünnepkör bibliai történetét. A Biblia ismerete alapvető és elengedhetetlen része volt a kora újkori nevelésnek. A levelekben számos esetben megjelenik a beszélt és az írott, a nyomtatott kultúra lenyomata is. Károlyi Ferenc tanulmányait öt éves kora körül kezdhette meg, így az alábbiakban közölt levél megírásában is valószínűleg közreműködött a gyermek társaságában lévő tanító. A levél saját kezű megírásának, az abba másolt, feltehetőleg némi képp parafrázéalt és kompilált versszövegnek több funkciója is volt. Egyrészt reprezentálta, milyen mértékben haladt előre Károlyi Ferenc a tanulásban és

5 Ehhez lásd Károlyi Ferenc anyai nagyanyjának küldött leveleit HU-MNL-OL-P 398-33361. Egyik, 1715. január 18-án Bátorkesziről írott levelében utólag toldotta be az „asszonyom anyám” megszólítás elé a „nagy” jelzőt HU-MNL-OL-P 398-33373.

mennyire tudta elsajátítani a levélírás technikáját, másrészt pedig megjelenítette és megerősítette a levél címzettje és a közte levő kölcsönös viszonyt, illetve a karácsony közeledtével viszonzta a kapott ajándékot (zacskó gesztenyét) a tőle távol levő rokonának. A levél bepillantást enged Károlyi Ferenc és családja karácsonyi készüléibe, a család karácsonyi ünneplésének szokásaiba. A levelet olvasva azt látjuk, hogy Károlyi Ferenc családjában karácsonykor szokás volt a gyermekeknek a szülőket, rokonaikat az ünnepkörhöz kapcsolódó verssel, szónoklattal megajándékozni, szórakoztatni, s ezáltal is bemutatni az összegyűlt család jelenlétében tanulmányukban való előmenetelüket. Károlyi Ferenc levelezését vizsgálva a levélbe másolt kis vers nem egy egyedi eset. Gyermekkori levelei között találunk anyjának szóló húsvéti leveléhez mellékelt verset,⁶ vagy apjának szóló egyik levelét is versbe szedte,⁷ felnőttként pedig leendő házastársának, Csáky Krisztinának szerelmes verssel kedveskedett.⁸

A gyermekek levelezése jelzi a szülők célját, hogy gyermekük a rokonsági és politikai hálózatokon belül kapcsolatokat alakítson ki, illetve levelei által fenn is

6 Károlyi Ferenc levele feltehetőleg édesanyjának, Barkóczy Krisztinának vagy anyai nagyanyjának, Koháry Juditnak, s. l., s. d. HU-MNL-OL-P 398-33387. A feltehetőleg Károlyi Ferenc leveléhez mellékelt, a húsvéti ünnepkörhöz kapcsolódó verset lásd HU-MNL-OL-P 398-34820.

7 Károlyi Ferenc levele apjának, Károlyi Sándornak, s. l., s. d. HU-MNL-OL-P 398-34743.

8 Károlyi Ferenc levele Csáky Krisztinának, [Surány, 1726. május] HU-MNL-OL-P 398-33543.

tartsa azokat. Bár kezdetben ezek a levelek főként sablonformulákat tartalmaztak, a gyermek életkorának növekedésével leveleik révén az információátadás aktív részévé váltak.⁹

A levél és a vers átírása során a betűhív átírást alkalmaztam, ahol azonban szükségesnek láttam, a jobb megértés érdekében a központozást módosítottam.

**Károlyi Ferenc levele anyjának, Barkóczy Krisztinának
vagy anyai nagynanyjának, Koháry Juditnak**

Olcsva, 1713. december 13.

HU-MNL-OL-P 398-33359.

Meltóságos Aszszonyom Anyám!

Tartozó alázatossággal udvarlok Nagyságodnak. Kurta Istók által küldött egy szacskó gesztenyét Nagyságod gratiájából alázatossan kezemhez vettem, mely iránt hozzám mutatot kegyességét, adgya Isten, alázatosan meg szolgálhassam Nagyságodnak. E következő karácsonyi szent napokat engedgye Isten Nagyságodnak, minden testi-lelki vigasztalásokkal üdvességesen tölteni, és Isten kegelmeiből az én kiváltkippen való örömemre és szerencsémre többeket is csendes jó állapotban¹⁰ és egészségben élni. Méltóságos Atyám uramat, eő Nagyságát az ünnepre haza várván, én mind szerencsés vissza jövetelére, mind pedig az ünnepre való köszöntésre deak peroratioval¹¹ és versekkel hozzá¹² készültem, melylyekkel nem [vagyok] képes Nagyságodnak alkalmatlankodni, hanem valamely magyar versel kivántam Nagyságodnak alázatosan complacealnom,¹³ melylyet [!] is esz szerint vannak:

9 Ehhez lásd Emily C. BRUCE, „»Each Word Shows How You Love Me«: The Social Literacy Practice of Children’s Letter Writing (1780–1860)”, *Pedagogica Historica* 50, 3. sz. (2013): 247–264.

10 Javítva „álapodban”-ról.

11 Peroratioval (latinból): beszéddel, szónoklattal. SZABÓ T. Attila, szerk., *Erdélyi magyar szótörténeti tár: X. kötet (Or–P)*, (Kolozsvár–Budapest: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Akadémiai Kiadó, 2000), 690.

12 A második „z” utólagos betoldás.

13 Complacealnom (latinból): kedveskednem. SZABÓ T. Attila, szerk., *Erdélyi magyar szótörténeti tár: VII. kötet (Kl–Ly)* (Bukarest–Budapest: Kriterion Könyvkiadó – Akadémiai Könyvkiadó, 1995), 92.

Dicsösegh az magosságban
Menybéli ur Istennek
E siralomnak völgyében,
Mert Kristus Istennek Fia¹⁴
Bethlehem városában
Születet, kit Szűz maria
helyesztet az Jaszólban.
Harom király napkeletrül
viszen ajándékokat,
vezereltetvén Csillagtül,
Aranyat, tömént, myrhat.
Tiszta sziv ara[n]y hajlékát
nyissuk meg kis Iesusnak,
Ajtatosságna¹⁵ myrhajat
nyujsuk be meg váltónknak.

Ezzel maradok Nagyságod Anyai kegességében ajánlot,
Nagyságodnak

Alázatos szolgaja, éngedelmes Fia,
Károlyi Ferencz *manu propria*

Datum: Olcsva, 13. Decembris 1713.

Külzeten: 1713

14 Helyesen talán: „Mert Kristus, fia Istennek” (rím).

15 Módosítva „Ajtatossálgnak”-ról.